

tény osztja. Hasonlóképpen, minden keresztény urának tekinti Jézust, függetlenül attól, hogy a szónak milyen jelentést tulajdonítanak. Amit hagyományosan értelmezésnek szoktunk nevezni, az mind csupán hozzátoldás a Bibliához, ami abban az esetben tolerálható, ha a dogmatikai minimumot érintetlenül hagyja, de ezen hozzátoldások közül egy sem tekinthető szentnek és megkérdőjelezhetetlennek. Használhatjuk az értelmet arra, hogy az abszurd és helyes gondolkodás szabályait be nem tartó magyarázatokat elimináljuk - azon illúzió nélkül azonban, hogy a Biblia megértéséhez lényegtelen hozzá tudunk járulni, illetve hozzá kellene járulnunk.

Szeretnék megtenni még egy utolsó észrevételt. Akkor tudjuk igazán értékelni Enyedi újszerű megközelítését, ha összevetjük azt egy másik unitárius értekezéssel, amely szintén az innováció elméleti igazolásának szándékával született. Ez Basilius István *Themata sive propositiones pro defensione Innovationis...* című 1587-ben írt műve.

Basilius fő érvei a következők: az *innovatio* szó mindennapi használatában nem pejoratív; az emberi természet úgy van megalkotva, hogy kedveli az újdonságot; a világ globális folyamatai állandó megújulást mutatnak. A többi érv bibliai idézet, ahol olyan szavak, mint a *novitas* és a *mutatio* pozitív értelemben szerepelnek. Az értekezés végén hosszú utalást találunk Erasmusra, aki szerint a katolikus egyház maga is észrevétlenül bevezetett különféle újításokat. Nem csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy Basilius sokkal kevesebb találékonyságot mutat az *innovatio* elfogadható voltának illusztrálásánál, legtöbb esetben jól ismert szöveghelyekre és irodalmi közhelyekre építve, de saját álláspontja is sokkal kevésbé kidolgozott és artikulált. Enyedi érvelése azonban más jellemzőket mutat. Egy meglehetősen koherens koncepció alapján bontakoznak ki nagy leleményességről tanúskodó érvei, amelyek nem várt elemeket is tartalmaznak, a kortárs világi szellemi áramlatok által nyújtott eszközöket is felhasználva.

DR. GELLÉRD JUDIT

UNITÁRIUS ZARÁNDOKLAT LENGYELORSZÁGBAN FAUSTUS SOCINUS NYOMDOKAIN

1997. augusztusa végén egy lelkes unitárius csoport szokatlan zárándoklatra Lengyelország korai unitárius, ún. „ariánus” emlékek felkutatására vállalkozott. Úttörők voltunk, „történelmi” zárándokok, erdélyiek és amerikaiak. Eredetileg dr. George Huntston Williams Harvard Hollis professzort, korunk legnagyobb vallástudósát, a lengyel unitarizmus szakértőjét, a *Radikális reformáció* íróját kértük fel, vezessen minket. Betegsége azonban megakadályozta útitervében, s így hirtelen magunkra maradtunk - magunknak kellett fedeznünk mindent.

Nem túlzás a „felfedezés” szó, ugyanis Lengyelországban a katolicizmus minden XVI. századi unitárius emléket elsöpört. Ez a körülmény adott misszióknak történelmi jelentőséget.

A csoport összetétele igen színes volt, hat unitárius lelkész: David Keyes mint szervező, Earl Holt, a Starr King Teológiai Intézet vezetőségi elnöke és Sara Oelberg Amerikából, Richard Boeke Angliából, és hárman Erdélyből: az amerikai Scott Prinster, a kolozsvári teológia angol tanára, Farkas Dénes valamint Szabó Tünde teológiai hallgató. No meg egy bibliatudós amerikai protestáns professzor házaspár, Atzél Endre, a katolikus máltai lovag, és jómagam az amerikai-erdélyi.

Útikalauzként az Earl Morse Wilbur 1936-ban írott cikke szolgált, amelyet az Amerikai Unitárius Történelmi Társaság közölt 1936-ban¹.

A múlt nyári nagy árvízet követő héten keltünk útra, mely Lengyelország nagy részét drámaian érintette. Krakkó volt a főhadiszállásunk, itt találkoztunk a jelenlegi lengyel unitarizmus képviselőivel. A találkozás célja az erdélyi mintát követő testvérgyülekezeti kapcsolat kiépítése lett volna. Azonban az alig maroknyi lengyel unitárius testvéreink két igen széthúzó és egymással hadakozó, komoly ideológiai különbséget hangoztató megosztottságban él - egyik csoport Sziléziában, másik Varsóban. Úgy éreztük, nem értek még meg testvérgyülekezeti kapcsolatra. Figyelmünket így teljesen a socinianizmusra irányítottuk tehát, és az előttünk először odalátogató Phillipp Hewett kanadai unitárius lelkész által emlékeztetőből rajzolt térképvázlatot követtük.

Zarándoklatunk csúcspontja Faustus Socinus, nagy teológus síremlékének megtalálása volt. Socinus a 16. században új teológiai rendszert alkotva, a későbbi unitarizmus alapjait vetette meg.

Élete tragikusan és tipikusan az eszméikért üldözöttek sorsa volt. Római katolikusként az olaszországi Sienában született 1539-ben. Élete delén azonban a protestáns hitre tért, és emiatt, önkéntes száműzetést vállalva, örökre elhagyta hazáját, és 1579-től Lengyelországban, Krakkóban telepedett le. A protestánsok üldözése azonban vidéki rejtékhelyekre kényszerítette 1583 után. Ifjú felesége, Elizabeth Morsztyn egy év múlva meghalt, az újszülött Agnest hagyva Socinusra.

Socinus a századvég legismertebb és legüldözöttebb tudósa és heretikus volt Krakkóban. Annak főtemplomában 1594-ben elhangzott, Socinust és az ariánusokat elítélő szónoklat nyomán az összecsendült tömeg, főleg fanatikus diákok, otthonába betörték, és a súlyos beteg Socinust mezítláb vonszolták ki a főtérré ahol szeme láttára értékes könyveit, kéziratait - egész életművét - máglyán égették el. Őt magát is máglyára szánták, de a vérszomjas tömeg inkább a folyóba akarta ölni. A Gondviselés csodája volt, hogy egy egyetemi tanár híve megmentette a dühöngők markából, és vidéken rejtette el. Műveinek elvesztését és a súlyos fizikai bántalmazást sohasem heverte ki Socinus.

Rejtékhelyét változtatnia kellett, így kért menedéket egy ifjú tanítványánál Luslawice nevű faluban, Zakliczyn közelében, Rakowtól és Krakkótól nem messze. Ezen a vidéken a XVI. században több mint 300 „ariánus”² család lakott, s Rakow mellett Luslawice volt a lengyel antitrinitárius mozgalomnak a második központja. Virágzó gyülekezeti élet és igen fontos akadémia működött.

dött itt, nyomdával, ahol az ariánus könyveket nyomtatták. A falu két ariánus család birtoka volt: a Taszycki és a Blonskiaké. A Taszyckiak által alapított akadémia Lengyelország egész területéről és Erdélyből is jöttek diákok.

A nyomda, mely titokban működhetett csak, egyben otthont is nyújtott Socinusnak és leányának. És ő szorgalmasan folytatta tudós írói és gyülekezeti szervező és tanácsadó munkáját, széleskörű levelezését, súlyos betegségei ellenére is. Báthory István fejedelem udvari orvosa, dr. Nicola Buccella nagylelkűen évi 100 forintnyi jövedelmet biztosított Socinusnak.

Tragédiáktól, üldöztetésektől és betegségektől meggyötörten, Socinus 1604. március 3-án halt meg a Blonski kúriában, Luslawiceben. Meghurcoltása azonban még halálában is folytatódott. Holttestét - a szájhagyomány szerint - sírjából kiásva, a folyóba vetette a falu népe.

Leánya, Agnes, nemsokára férjhez ment a Wiszowaty család fiához és András nevű fiút szült. Azonban férje is egy éjszakai betörés és megkínzás áldozatául esik, s 1653-ban meghal. Agnes egy év múlva követte férjét a halálba. András fiuk a kor leghíresebb ariánus lelkésze lett, de 1660-ban, amikor az ariánusok vallásgyakorlatát végleg betiltották Lengyelországban, hollandiai száműzetésbe kényszerült. Itt írta és adta ki Socinus életéről és a lengyel unitárius mozgalomról szóló jelentős munkáit³. 1678-ban halt meg, két fiúgyermeket hagyva maga után. Benedek nevű fiából Kelet-Poroszországba ariánus lelkész lett, András fia pedig a Kolozsvárra menekült lengyel unitárius gyülekezet lelki-pásztora lett. Ezen túl a család többi tagjáról nem maradt fenn írásos emlék.

Mi unitáriusok azt gondolhatnánk, hogy Socinus sírja ma zarándokhely. Illene, hogy az legyen, de sokan nem tudják hollétét. Zenész fülemet szerencsére megütötte a „varázsigé”: Pendereczky, a legnagyobb jelenkori lengyel zeneszerző neve. Tudniillik Socinus síremléke ma a Pendereczky kúria gyönyörű parkjában van. És mivel a Pendereczky nevet minden lengyel ismeri, így az ember aránylag könnyen rátalál erre az istenhátamögötti falura. De ha Socinus nevét említenénk, a legműveltebbeknek sem lenne fogalma róla.

Még Rakowban is meg kellett erőltetnünk a fantáziánkat, hogy az ariánus fénykort elképzelhessük ebben a ma álmos faluban. Mert a jellegzetes boltíves épületeknek – egy kivételével – nyoma sincs már. Azonban a legfontosabb, a valószínűleg ariánus imahelyként használt romos épületet most restaurálják Lengyelország műemlékvédői. Temetőjüket is benőtte a gaz, síroknak nyoma sincs, de lelkünk megérezte a hely szentségét. Kegyeletünket közös imával és rögtönzött szabadtéri áhítattal róttuk le. A keresztelő csatornájuk - ugyan ma betonba van foglalva, de a leírásnak megfelelő helyen van - vízből egymás fejére szórtunk, és emlékeztünk hősi múltú, négy évszázad távlatában itt unitáriusokká váló testvéreinkre, akik történelmileg szerencsétlenebbek voltak mint mi, erdélyiek.

És büszkék voltunk magunkra egy kicsit, hisz Kolozsvár polgárai a menekülő lengyel unitáriusok elébe mentek, hogy otthonukba, hitközösségükbe befogadják őket - átmentsék a lengyel unitarizmust erdélyi földön. Amerikai testvéreink számára is talán ezen a megrendítő zarándokhelyen - Rakow csendes temetőjében - vált igazán világossá Erdély és az erdélyi túlélés jelentősége az unitarizmus számára.

Aztán elérkezett a zárandoklat csúcspontja: a volt Blonski kúria, mely ma is áll eredeti formájában, ahol Socinus utolsó idejét töltötte és ahol meghalt. A kúria mellett egy gyönyörű emeletes kisebb épület pedig Socinus és az ariánus közösség nyomdája volt! Ma a Penderczky család könyvtára. Nagy megtiszteltetés volt számunkra, hogy Pendereczky apósa, a híres zeneakadémiai professzor, maga vezetett végig a kastélyon és kertjén, valamint a 16. századi nyomdaépületen - minket a megilletődött és ünnepélyes lelkű unitáriusokat.

Aztán egyszer csak a síremlék előtt találtuk magunkat. Ha az ember elolvassa ez emlékmű hányatott sorsát, akkor értékeli igazán, hogy még egyáltalán fennmaradt. Mert a sírt borító tonnás követ még annak idején a dühöngő fanatikuskok kétéhasították, sőt, a legenda szerint, onnan is kivették és a folyóba vetették. Később onnan is kivették, küszöbnek használták, de valahogy sohasem veszett el, csupán 160 évnyi ideig. De azután ismét előkerült. Mert lappangva, bújkálva, tovább élt az antitrinitárius-ariánus lélek ezen a földön. Socinus csodálói újjászülettek újból és újból, különösen a nők és a tudósok ápolták titokban valláshagyományukat. Az ariánus templomot lerombolták 1660-ban. A temetőben is ez az egy sír maradt meg, még az I. világháború viszontagságai közepette is.

Az unitáriusok figyelme azonban csak 1879-ben irányult erre a kegyeleti helyre, amikor Rev. Alexander Gordon belfasti lelkész Erdélybe mentében ide, Luslawicebe is ellátogatott és leírta a helyet. A 20. század elejéig azonban semmi lépés nem történt a síremlék ápolása érdekében. Az 1910-ben Berlinben tartott Szabadkeresztények Nemzetközi Kongresszusa alkalmával történt a második unitárius zárandoklat Socinus sírjához, a bostoni dr. Charles Wendte személyében, aki a *Christian Register* folyóiratban felhívást intézett az amerikai unitáriusokhoz, hogy Socinus síremlékének helyreállítására gyűjtést rendezzenek. De ezt az akciót a világháború meghiúsította.

Másfél évtized múlva, 1924-ben Earl Morse Wilburnek kellett Luslawicebe látogatnia, hogy az elkezdett akciót az amerikai és az angol unitáriusok befejezzék. Ismételt látogatások után a Lengyel Akadémiával és a Socinus-hívekkel karöltve, végül is 1933-ban avatták fel a Socinus-emlékművet a mai helyén és formában.

Ez azonban nem az eredeti sírhely, bár a közelében van. Amikor a tervek készen és a pénz is egyben volt, a lengyel földműves, akinek a földjén állott Socinus sírja, megtagadta a beleegyezését, hogy ott emeljék fel az emlékművet. A volt Blonski kastély tulajdonosa mentette meg a helyzetet, felajánlotta a kastély gyönyörű parkját, hogy oda áttelepítsék az emlékművet. Így ma valóban méltó és szépségesen inspiráló környezetben, háromlépcsős talapzaton és négy dór stílusú oszlop által alátámasztott masszív tető alatt áll a hatalmas kocka alakú sziklatömb, minden oldalán felirattal. Az elején ezt olvashatjuk:

*In memoriam
Fausti Socini Itali
nati Senia Dec. 5, 1539
denati Laclaviciis, Mar. 3, 1604
et in recognitione laborum ejus
pro libertate, ratione, et tolerantia
in religione*

posuerunt 1933
cultores in Europa, Anglia, America
Chi semina virtutem, raccoglie fama
E vera fama supera la morte.

Az emlékmű előtt hever az eredeti, kettéhasított kötömb, mely a valódi sírját fedte, és az is idehozott. Abba volt bevésve a két utolsó sor olasz felirat.

Ezen legendák, vallásháborúk és az unitárius szellem győzelmét jelképező szent helyen egymás kezét megfogva, csoportunk az erdélyi, amerikai és angol unitáriusok nevében emlékhítattal rőtta le kegyeletét a nagy Faustus Socinus előtt.

Jegyzetek

¹ The Proceedings of the Unitarian Historical Society, Vol. IV. Part. II., Earl Morse Wilbur: *The Grave and Monument of Faustus Socinus*, 1936, 25 Beacon Street, Boston, Massachusetts.

² Socinust az ariánusnak nevezett antitrinitárius mozgalom híveivel azonosították, helytelenül. Lengyelországban ma is ezen a néven ismeretesek korai unitárius testvéreink. Ezért ezt a kifejezést használjuk, bár történelmileg helytelen, ugyanis ők magukat „Lengyel testvérek”-nek nevezték.

³ Socinus Opera Bibliotheca Fratrum Polanorum

Szószerk – Ūrasztala – Szerartások

NAGY ENDRE

HELYŪNK A VILÁGBAN

Mt 5,15-16

Az evangéliumokat - Jézus életét és tanításait - tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy Jézusnak nincs külön tanítása, erkölcsi elvárása szűk tanítványi köre, illetve szélesebb körű hallgatósága számára. Nem állít fel magasabb, illetve alacsonyabb követelményt, mércét sem egyiknek, sem a másíknak. Amit hirdetett, tanított, az nem egy kiválasztottakból álló szűk körnek, hanem mindenkinek: az EMBER-nek szólt. Tanítványaitól külön csak annyit kért, hogy elöl járjanak, példát mutassanak mindazokban, amik az Isten gyermekéhez méltó élet feltételei. A „...hirdettetnie kell az evangéliumnak minden pogányok között” (Mk 13,10), a „...tegyetek tanítványokká minden népeket...” (Mt 28,19), az „Elmenvén e széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtesnek.” (Mk 15,16) parancsai nem ismernek kivételt, kategóriákat, avatottakat és avatatlanokat, hanem az egész emberiséget egy közösségbe fogják, amely számára egy mérték, egy igazság és isteni törvény érvényes.

A Hegyi beszéd - Jézus tanításainak legkomplexebb foglalata - sem egy szűk tanítványi kör vagy csoport előtt hangzott el, hanem a sokaság előtt. Ennek megfelelően a felolvasott bibliai versek az örök embernek az életben, a világban betöltendő szerepét, helyét fogalmazzák meg. És ezenfelül rávilágítanak egy egyetemes törvényszerűsége: a világban minden teremtett, létező dolognak meg van a maga jól meghatározott helye, rendeltetése, és csak ott tudja szerepét betölteni. Az igazgyöngyöt termő kagylónak a tenger alján, a fenyőnek a sziklák oldalán, hegyek gerincén a helye. A sarkvidék állatainak, szegényes növényvilágának az örök hó és jég, a trópusi állatoknak és buja növényzetének pedig az örök nyár világában a helye. Ha ezt a rendet avatatlan szándék megpróbálja felcserélni, mindeniknek pusztulás, megsemmisülés lesz a sorsa, vagyis nem tudja szerepét betölteni.

Nagyon jól érzékelteti ezt az igazságot Jézus a gyertya példájával, amelynek nem véka alatt, elrejtve, hanem gyertyatartóban a helye, mert csak ott tudja fényét szétárasztani.

És az ember? - A szívvel, ésszel, akarattal, öntudattal, erkölcsi érzékkel, istensejtéssel felruházott lény?...Vajon neki hol a helye, mi a szerepe, rendeltetése a világban, az életben? Jézus szerint azonos a gyertyáéval: fényt, világosságot árasztani. Az a fény, világosság pedig, ami az emberből, az ő életéből áradhat szét, nem más, mint amit a mester minden bonyolult fejtegetés nélkül, nyílt egyszerűséggel így fogalmaz meg: „.....lássák a ti jó cselekedeteiteket...”.